

La restauració del monestir de Santa Maria de Ripoll al segle XIX. Entre la “restauració arqueològica” i la “restauració estilística”.

Miquel Mirambell i Abancó, *Professor de Teoria i Història de la Conservació i Restauració. Legislació i Criteris. ESCRBCC*

Un dels episodis més coneguts de la història de la restauració decimonònica a l'estat espanyol és la intervenció que realitzà l'arquitecte barceloní Elies Rogent a la basílica de Santa Maria de Ripoll entre 1886 i 1893 sota els paràmetres de l'anomenada “restauració estilística” desenvolupada a França per Eugène Viollet-le-Duc i consistent en “restablir un edifici a un estat complet que pot no haver existit en un moment donat”, a partir de la definició de l'estil primordial del monument, de la unitat estilística del conjunt (que comporta l'eliminació dels afegits que desfiguren aquesta unitat) i del mètode analògic per a la reconstrucció de les parts perdudes.

Elies Rogent, tot i seguir la teoria violetiana, aprofundí en el símil filològic plantejat per Viollet-le-Duc¹ i es decidí a practicar un mètode arqueològic-filològic basat en un llenguatge codificat per unes regles que li permetien afrontar la reconstrucció de les parts perdudes a partir de l'arqueologia. De tota manera quan s'adonà que la recerca arqueològica sobre les restes del monestir de Ripoll era insuficient per a fer front a la reconstrucció de les parts desconegudes, optà per buscar analogies, primer en fonts documentals i després monumentals. Així doncs, mentre els referents del primer projecte de Rogent foren tractats teòrics de caire internacional, però sobretot francesos (1865), els del segon projecte (1886) eren monuments catalans².

La intervenció de Rogent, però, només és l'epíleg d'una activitat restauradora iniciada arran de la desamortització de l'any 1835, que contribuï a convertir el monestir en un munt de runes.

Precisament per evitar l'expoli sistemàtic dels béns mobles d'aquest i d'altres monestirs espanyols desamortitzats, el 27 de maig de 1837 l'estat promulgà una Reial Ordre per la qual es creava una comissió científica i artística a cada capital de província amb aquest objectiu. Aquestes comissions havien d'estar integrades per “cinc persones intel·ligents en literatura, ciències i arts” i foren cabdals per a la història de la restauració espanyola, ja que es convertiren en l'embrió de les futures Comissions Provincials de Monuments Histórico-Artístics, creades a partir de la Reial Ordre de 13 de juny de 1844, segons la qual també havien d'estar formades per “cinc persones intel·ligents i geloses per la conservació de les nostres antiguitats”.

Aquesta mateixa Reial Ordre establia, a més, la creació d'una Comissió Central a Madrid, presidida pel Ministre de Governació i composta per un vicepresident i quatre vocals designats per la Reina. Sorprenentment, però, aquesta comissió no tenia cap autoritat sobre les provincials, tot i que s'inspirava en el model centralista francès i més concretament en la “Comission des Monuments Historiques” creada l'any 1837 i en la qual hi treballà Eugène Viollet-le-Duc. Amb els anys, aquesta estructura es revelà del tot ineficaç i la Comissió Central s'acabà suprimint per la Llei d'Instrucció Pública del 9 de setembre de 1857, segons la qual les comissions provincials passaven a dependre de la Reial Acadèmia de Belles Arts de San Fernando³.

No obstant, la majoria de comissions provincials no acabaren de rutllar, entre altres causes, per la manca de recursos econòmics, perquè només eren consultives i per l'inadequat sistema de designació dels seus membres, tal i com es pot comprovar en els mèrits al·legats per les cinc persones “intel·ligents i geloses per la conservació de les nostres antiguitats” que integraren la primera comissió provincial de Girona l'any 1844: Manuel Hurtado (canonge advocat), Bruno Parroya (arquitecte agrimensor i director de l'Escola Normal), Josep Clapos (advocat i promotor fiscal), Gabriel Esteve (prevere. Humanitats, Història, Matemàtiques, Dibuix Natural i linial, Geografia, Arquitectura i altres) i Miquel Ametller (doctor en medicina i cirurgia, autor de memòries sobre aquests temes, professor d'Humanitat, i director interí del col·legi municipal, soci d'Amics del País de Girona).

Un canvi important per a la restauració del monestir es produí l'any 1851 quan la comissió provincial gironina nomenà com a representant a Ripoll el metge ripollès expert en arqueologia Eudald Raguer. A partir d'aleshores i fins l'any 1853 Raguer i la comissió emprengueren tasques de consolidació, neteja de runes i reunió de pedres disseminades per l'entorn del monument. Les obres es realitzaren sense informar a la Comissió Central i amb diners avançats pel propi Raguer.

Uns quants anys més tard, concretament el 1862, la Reial Acadèmia de Belles Arts de Barcelona —que actuava com a delegació de l'Acadèmia de San Fernando— creà una comissió per a la restauració del monestir de Ripoll, de la qual ja en formava part Elies Rogent. Fou aleshores quan aquest arquitecte executà el primer projecte de reconstrucció (1865), que no s'arribà a portar a la pràctica.

Estat actual de la capçalera de la basílica de Santa Maria de Ripoll.

Durant aquests anys el monestir es consolidà com un símbol de Catalunya, en la restauració del qual hi intervingueren els ciutadans i els estaments del país. Així, l'any 1863 cent-cinquanta voluntaris participaren en una campanya de consolidació dels murs del monument i l'any següent, davant de la retallada de les inversions estatals, les diputacions de Girona, Barcelona i Lleida aportaren diners per a la reconstrucció del monestir, i s'aconseguien també donatius per subscripció popular. No obstant, a mesura que la reconstrucció del monestir esdevenia una metàfora de la reconstrucció de Catalunya, s'evidenciaven els conflictes interinstitucionals, sobretot pel que fa a l'Acadèmia de San Fernando que sovint demanava explicacions a la comissió provincial de Girona perquè actuava sense consultar-la.

A partir de 1872, i després d'haver guanyat un certamen literari amb l'obra *El monasterio de Ripoll*, Josep Mª Pellicer va esdevenir un membre cabdal de la comissió provincial, per a la qual va escriure dos informes: *Breve reseña del resultado de la visita al Real Monasterio de Ripoll (1875)* i *Santa María de Ripoll. Nobilísimo origen de este real santuario, sus glorias durante mil años y su oportuna, conveniente y fácil restauración (1878)*⁴. Pellicer fou un dels principals impulsors de la reconstrucció estilística de la basílica.

Paral·lelament i mentre un altre membre de la comissió, l'arquitecte provincial Martí Sureda, realitzava unes obres al cenobi per encàrrec de la comissió, l'any 1880 esclataren nous conflictes entre institucions. Aquesta vegada entre l'ajuntament de Ripoll i la pròpia comissió, ja que aquesta s'assabentà que l'ajuntament realitzava obres al monestir sense cap informe previ a la comissió. Aquests conflictes s'agreujaren dos anys més tard quan l'Associació Catalana d'Excursions recaptà uns diners que lliurà a una Junta local creada a Ripoll l'any 1877, prescindint de nou de la comissió provincial.

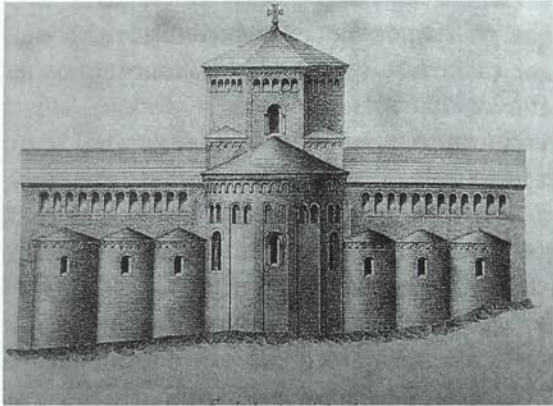
Aquests conflictes interinstitucionals -que evidencien la fragilitat de la política estatal referent a la conservació del patrimoni durant el segle XIX- finalitzaren l'any 1885 quan es cedí el monestir al bisbe de Vic Josep Morgades, amb l'objectiu que convertís l'església en parròquia. Morgades encarregà les obres de reconstrucció a Elies Rogent, iniciant-se el 21 de març de 1886 i finalitzant-se l'1 de juliol de 1893, dia en què es consagrà l'església⁵. Durant aquests anys, però, la participació de la comissió provincial fou gairebé nul·la, fet que es traduí en una minsua presència de gironins el dia de la consagració.

De tota manera, un any clau per a la reconstrucció del monestir fou el 1875 quan en el sí de la comissió provincial s'encetà un debat sobre els criteris a seguir en la intervenció del cenobi. Ens ho explica Josep Mª Pellicer: *Por desgracia, después de la revolución de 1868, no eran favorables las corrientes para la completa restauración de la basílica, mucho menos para devolverla al culto. En el seno mismo de la comisión había cundido el parecer de conservar la parte monumental en estado de ruina, haciéndose las reparaciones convenientes como si de un monumento griego ó romano se tratase, no de un templo nacional en cuya consagración estaba interesada Cataluña.*⁶

A primer cop d'ull i segons les paraules de Pellicer, sembla com si els membres de la comissió es dividissin entre els partidaris de la restauració "estilística" que pretenia retornar l'edifici al culte (entre ells el propi Pellicer) i la idea de consolidació en estat de ruïna de l'anglès John Ruskin⁷. Però, probablement, la proposta sorgida en el sí de la comissió provincial gironina poc tenia a veure amb les tesis "romàntiques" ruskinianes encaminades a la no intervenció restauradora⁸, sinó més aviat amb la creença que la preservació de les ruïnes és el millor testimoni explicatiu del progrés imparabile del segle i de l'obsolescència d'unes formes socials (vegeu Riu, 1993, p. 53).

Cap membre de la comissió pretenia, doncs, deixar “morir” el monestir i gaudir de la seva decadència. Els partidaris de conservar-lo en estat ruïnós eren favorables a *reparar-lo com si es tractés d'un monument grec o romà*. Indiscutiblement es referien a la teoria de la “restauració arqueològica” encapçalada pels arquitectes italians Raffaele Stern i Giuseppe Valadier, força respectuosos amb el valor documental de l'edifici i amb certa predisposició al “ruïnisme”, però absolutament a favor de la intervenció restauradora⁹.

Exterior de la capçalera de la basílica de Santa Maria de Ripoll pertanyent al projecte definitiu d'Elies Rogent.

A la llarga, aquesta actitud propera a la “restauració arqueològica” degué influir a Elies Rogent, ja que en el segon projecte sembla preferir l'arqueologia a les tesis violetianes, optant per un criteri eclèctic, a mig camí entre el que ell anomena teories racionalistes i la lliure creació filla de la fantasia de l'artista. Un criteri que qualificà com a “artístico-arqueològic” i que malauradament no va definir.

Vista de la basílica de Santa Maria de Ripoll abans de la restauració, segons aquarel·la de Francesc Soler i Rovirosa.

NOTES

¹ Així ho manifestà, per exemple, l'any 1846 a *Du style gothique au XIXe siècle* quan aquest arquitecte francès sol·licità que “... la nostra arquitectura del segle XIII sigui estudiada pels nostres artistes, però estudiada com s'ha d'estudiar una llengua, és a dir no només coneixent les paraules, sinó la gramàtica i l'esperit”.

² Les obres de l'historiador espanyol José Caveda y Nava, del químic anglès Thomas Hope, dels arqueòlegs francesos Daniel Ramée, Arcise de Caumont i Jules Gailhabaud i, sobretot, *el Diccionari raonat de l'arquitectura francesa del segle XI al XVI* escrit per Eugène Viollet-le-Duc; foren substituïts l'any 1886 per les esglésies de Sant Martí del Canigó, Sant Miquel de Cuixà, Sant Llorenç del Munt i Sant Jaume de Frontanyà.

³ És un pas significatiu perquè amb el reconeixement de l'Acadèmia de San Fernando com a màxim responsable del patrimoni arquitectònic i dels museus de belles arts, s'emfasitzava el valor artístic dels monuments, mentre que el valor històric romaní encara en poder de l'Acadèmia de la Història que s'encarregava de les excavacions arqueològiques i dels museus històrics.

⁴ D'aquest segon informe existeix una segona edició molt reformada publicada a Mataró l'any 1888.

⁵ A finals de 1886 Rogent redactà un informe per al bisbe Morgades on explicà la finalitat de la seva intervenció, encaminada a recuperar l'estil primordial de l'edifici, és a dir la basílica de l'època de l'abat Oliba (segle XI). Aquest informe es publicà el 1887 amb el títol *Santa María de Ripoll. Informe sobre las obras realizadas en la basílica y las fuentes de la reconstrucción*.

⁶ Pellicer, J. (1888): *Santa María de Ripoll. Nobilísimo origen de este real santuario, sus glorias durante mil años y su oportuna, conveniente y fácil restauración*. Mataró, p. 290.

⁷ Així ho interpretà Xavier Barral (vegeu Barral, 1988, p. 399-401).

⁸ “Restauració significa la destrucció més completa que pot patir un edifici (...). No ens enganyem: reconstruir una arquitectura és impossible, com ressuscitar un mort. Mai no es podrà retrobar la vida del conjunt, l'esperit que només saben donar la mà i l'ull de l'artesà. Se li pot donar l'esperit d'una altra època i, per tant, tindrem un edifici nou, però l'esperit de l'antic artífex no pot ésser reevocat per tal d'encomanar-li que dirigeixi altres mans i altres ments” (John Ruskin: *Les set làmpades de l'arquitectura*, 1849).

⁹ A vegades, fins i tot més enllà de la mínima intervenció: “No s'haurà d'introduir cap innovació en les formes i proporcions arquitectòniques i en els ornaments del nou edifici, si no és per a excloure alguna cosa que en temps posteriors a la seva primitiva fundació pot haver-se introduït per caprici de l'època següent” (Giuseppe Valadier/Lleó XII: *Projecte de restauració de la basílica de Sant Pau Extramurs*, després de l'incendi de 1823).

BIBLIOGRAFIA

BARRAL I ALTET, X./HEREU PAYET, P.: “La restauració de l'església de Ripoll”. *Catalunya Romànica*, X. Enciclopedia Catalana, p. 265-274. Barcelona, 1987.

BARRAL I ALTET, X.: “Un intent fallit per fer del monestir de Ripoll una “ruïna arqueològica romàntica” (1874-1877)”. *Espacio, Tiempo y Forma* (serie II-1). UNED, p. 395-405. Madrid, 1988.

CALAMA RODRÍGUEZ, J.M./GRACIANI GARCÍA, A.: *La Restauración decimonónica en España*. Universidad de Sevilla/ Instituto Universitario de Ciencias de la Construcción. Sevilla, 1998.

GANAU CASAS, J.: *La protección de los monumentos arquitectónicos en España y Cataluña 1844-1936: legislación, organización, inventario*. Universitat de Lleida. Lleida, 1998.

MAESTRE ABAD, V.: “Elías Rogent. Arqueólogo y restaurador. Notas para la historia de la restauración de Santa María de Ripoll”. *Revista de Girona*, XXIV, 83, P. 201-211. Girona, 1978.

MIRAMBELL I BELLOC, E.: “Presència de Girona a la reconstrucció de Santa Maria de Ripoll”. *Revista de Girona*, XXIV, 83, p. 195-199. Girona, 1978.

NAVASCUÉS PALACIO, P.: “Ripoll, ¿románico o romántico?”. *Descubrir el Arte*, 9 (114-116). Arlanza ediciones, p. 114-116. Madrid, 1999.

ORDIERES DÍEZ, I.: *Historia de la restauración monumental en España (1835-1936)*. Ministerio de Cultura. Madrid, 1995.

RIUI BARRERA, E.: “Destruccions i restauracions monumentals al Vuit-cents. A propòsit de l'article de V. Almirall *Quatre paraules sobre monuments, objectes i records d'èpoques passades* (1884)”. *Quaderns Científics i Tècnics*, 5. Diputació de Barcelona, p. 11-18. Barcelona, 1993.

ROGENT, E.: *Santa María de Ripoll. Informe sobre las obras realizadas en la Basílica y las fuentes de la Restauración*. Imprenta Subirana. Barcelona, 1887.

VILÀ, F.: “La restauració de Ripoll, un intent de redreçar la història”. *D'art*, 13. Universitat de Barcelona, p. 213-223. Barcelona, 1987.